

Kassarimaa

Eestimaa mustritega kirikindad
kassarlaste käes 24. veebruaril
Kassari rahvamaja õuel

Suvi kassaris & Kassari kultuurineljapäevade 11. hooaeg

16. MAIST kuni 19. SEPTEMBRINI 2024

Programm seisuga 8.05.2024 **Kava täieneb jooksvalt!**

N, 23. MAI kell 19.00 KASSARI KÜLAÜLIKOOLI LOENG "Kui sugulased me oleme?" – lektor Patrick Rang. Hiiumaa juurtega hobiajaloolane Patrick Rang on iseenda põlvnemist uurides kaardistanud sisuliselt kogu hiidlaste puu kuni Põhjasõjani. Kui sugulased me kõik oleme, selle kohta pärib Rangilt Hiiumaal elav ajakirjanik Tiina Kaukvere. Tiina püüab omalt poolt edasi anda ka geneetikute vaadet samale küsimusele ja käis selleks Tartus intervjuerimas evolutsioonigeneetikut Mait Metspalu. Sissepääs prii.

R, 24. MAI kell 18.00 KASSARI KLASSIKA õhtukontsert Kassari kabelis.

Esinevad Karina Rostovtseva, Johannes Palm, Lisette Lemba, Lotta-Adeele Apsalon.

Sissepääsuks annetus Kassari kabeli toetuseks.

L, 25. MAI TUULEKALA FESTIVAL – GRILLFEST TULEB KÜLLA! Orjaku sadamas. Info hiiukala.org

Juba 14. korda toimub Tuulekala Festival Hiiumaal Orjaku sadamas: traditsiooniline trollinguvõistlus, laste õngitsemisvõistlus, kalalaat ja lisaks tuleb seekord külla Grillfest. Üritus on külastajatele tasuta.

JUUNI

E, 10. JUUNI kell 18.00 Kassari Külaülikool: Loit Jõekalda „Pilguheit kiviaja graafikasse”

HIIUMAA KUNSTIAASTA. Näituse avamine.

N, 13. JUUNI Kassari Kultuurineljapäevade sõber SÕRU JAZZ Orjaku sadama saalimajas:

20.00 Weekend Guitar Trio

21.30 Trio Koikson-Tärn-Mölder. Piletid Piletilevi.

R, 14. JUUNI 18.00 KASSARI KLASSIKA õhtukontsert Kassari kabelis.

Esinevad Alexander Gonzalez Pavlov, Sergei Gonzales Pavlov, Lotta-Adeele Apsalon.

Sissepääsuks annetus Kassari kabeli toetuseks.

L, 22. JUUNI 12.00-16.00 Väike Jaanipäeva Maitsete Laad Orjaku sadamas. TULE MÜÜMA JA OSTMA!

Kohalikele maitsetele lisaks saab mekutada saarlaste maitseid Info tel. 524 4820

L, 22.juuni kell 12.00 näitemäng „Saladusline ümbersündimine” Kassari rahvamajas. Pilet 10 eurot.

P, 23. JUUNI KASSARI JAANITULI Kassari kiigeplatsil. **Tantsuks SKA Faktor.**

Pidu korraldab Mainegrupp OÜ, kontakt: hiiumaale.ee

N, 27. JUUNI kell 20.00 Kassari Kultuurineljapäevade kontsert:

HELE KÕRVE, LAURI SAATPALU, PEETER REBANE, tšello! ANN KUUT Orjaku sadama saalimajas.

Head sõbrad esitavad kauneid laule väärt autorite sulest ja ainult eesti keeles.

Piletid ticketer.ee ja kohapealt enne algust. Info tel. 524 4820

N, 27. JUUNI kell 14.00 PANSO RADADEL algusega Hiiumaa muuseumi Kassari näitusemajast.

Käime legendaarse näitleja ja lavastaja Voldemar Panso (1920-1977) radadel Kassaris. Panso suvitas aastaid Kassaris ning mõjutas seeläbi nii Hiiumaa kui kogu Eesti kultuurielu.

Panso radadele viib meid Helgi Põllo. Tuuri hind on 5€ in, info: hiiumaamuuseum.ee

R, 28. JUUNI kell 21.00 KASSARI KLASSIKA öökontsert Kassari kabelis.

Esineb Kristiina Kriit. Sisepääsuks annetus Kassari kabeli toetuseks.

JUULI

Kassari rahvamajas ürituste ajal avatud näitus: Suuremõisa kooli õpilased „Köler meie pilgu läbi”

R, 5. JUULI kell 21.00 KASSARI KLASSIKA öökontsert Kassari kabelis.

Esineb Silvia Ilves. Sisepääsuks annetus Kassari kabeli toetuseks.

R, 12. JUULI kell 18.00 KASSARI KLASSIKA õhtukontsert Kassari kabelis.

Esineb prof. Michael Vaiman. Sisepääsuks annetus Kassari kabeli toetuseks.

L, 13. JUULI kell 19.00 näitemäng „Saladusline ümbersündimine” Kassari rahvamajas. Pilet 10 eur

N, 18. JUULI Kassari Kultuurineljapäevade HIIU FOLGI kontsert Orjaku sadamas.

Info: hiufolk.ee, piletid Piletilevist ja kohapealt enne algust.

19.-21. JUULI HIIU FOLK Kassaris ja mujal Hiiumaal. Info: hiufolk.ee

N, 25. JUULI kell 20.00 Kassari Kultuurineljapäevade sõbrad esitlevad: **ansambel FIX kontsert**

“TUULEHOOG”. Suvekontserdid toovad kokku FIXi noored ja vanad fännid, et üheskoos nautida bändi armastatud hitte ja veeta üks meeleolukas suveõhtu! Korraldaja Tartu Kontsert. Piletid Piletilevist.

N, 25. JUULI kell 14.00 PANSO RADADEL algusega Hiiumaa muuseumi Kassari näitusemajast.

Käime legendaarse näitleja ja lavastaja Voldemar Panso (1920-1977) radadel Kassaris. Panso suvitas aastaid Kassaris ning mõjutas seeläbi nii Hiiumaa kui kogu Eesti kultuurielu.

Panso radadele viib meid Helgi Põllo. Tuuri hind on 5€ in, info hiiumaamuuseum.ee

R, 26. JUULI kell 21.00 KASSARI KLASSIKA öökontsert Kassari kabelis.

Esinevad Mai Rosenroth-Unt, Toivo Unt, Tiit Joamets. Sisepääsuks annetus Kassari kabeli toetuseks.

L 27. JUULI kell 19 näitemäng „Saladusline ümbersündimine” Kassari rahvamajas. Pilet 10.- eurot

AUGUST

Kassari rahvamajas ürituste ajal avatud Kassari kunstnike näitus

N, 1. AUGUST kell 19.00 Kassari Kultuurineljapäevade kontsert:

LÕÕTSAVÄGILASED & LÕÕTSANØØBID sadama saalimajas. Piletiinfo alates 1. juunist. Info tel. 524 4820

N, 1. AUGUST kell 19.00 näitemäng „Saladusline ümbersündimine” Kassari rahvamajas. Pilet 10 eurot

K, 7. AUGUST 15.00-20.00 PÄRIMUSPÄEV

TÜKI TEGU PÄEV JA TRIIBUSEELIKUTE KEERUTAMINE

Hiiumaa muuseumi Kassari näitusemajas. Sel päeval mängitakse Kassari muuseumimajas igasugu tükke ja etendusi. Avame näituse Kassari teatrirahvast, mis käsitleb siinset kohalikku teatrielu viimase 100 aasta jooksul. Päeva lõpetame nii nagu kõik meie pärimuspäevad – triibuseelikuid keerutades. Pääse 8€ in.

N, 8. AUGUST kell 19.00 näitemäng „Saladusline ümbersündimine” Kassari rahvamajas. Pilet 10 eurot

R, 9. AUGUST kell 21.00 KASSARI KLASSIKA öökontsert Kassari kabelis.

Esinevad XXI Kuressaare Viiuliakadeemia muusikud. Sisepääsuks annetus Kassari kabeli toetuseks.

N, 15. AUGUST kell 19.00 Kassari Kultuurineljapäevad: sadamakontsert PÕHI/ LÕUNA/IDA/LÄÄS Orjaku sadamas, laval **JAANUS NÕGISTO ja TÕNU TIMM.**

Sel suvel toimub 4 sadamakontserti, sest mere ja purjede lähedus inspireerib vana merekaru Jaanus Nõgistot innukamalt mandoliini mängima. Võrtsjärve äärest pärit, nüüdseks Muhu saare elanik Tõnu Timm õpib ka merega üha paremini läbi saama. Lisaks meremehejuttudele on kaasas Hiiumaa randade pärimust (Jaanuse juured ju Kõpus), viiteid maailmamuusikale, country-bluesi, kelti mõjutusi, ulakusi Piletid Piletilevist.

L, 17. AUGUST Hiiu Kala ja Õlle Festival Kassari puhkekeskuses. Korraldaja Mainegrupp OÜ, hiiumaale.ee

R, 23. AUGUST kell 18.00 KASSARI KLASSIKA õhtukontsert Kassari kabelis.

Esinevad Sigrid Kuulmann, Maria Martin. Sissepääsuks annetus Kassari kabeli toetuseks.

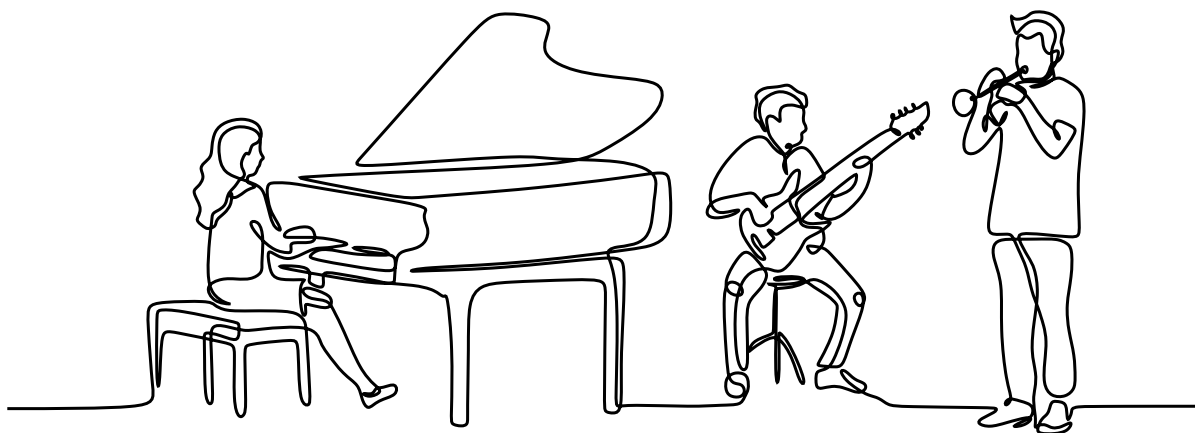
L, 31. AUGUST kell 20.30-24.00 MUINASTULEDE ÖÖ Orjaku sadamas. Muinaslõke, suvelõpupidu

Info täpsustamisel!

SEPTEMBER

R, 6. SEPTEMBER kell 18.00 KASSARI KLASSIKA galakontsert Kassari kabelis. Esinevad Piia ja Peeter Paemurru, Mari Tampere-Bezrodny ja teised. Sissepääsuks annetus Kassari kabeli toetuseks.

N, 19. SEPTEMBER kell 19.00 SUVI KASSARIS & KASSARI KULTUURINELJAPÄEVADE 11. HOOAJA LÕPETAMINE, esinevad Hiiumaa muusikud. Info täpsustamisel!

Riho Lutter

(11.10.2021 ametisse astumise pidulikul tseremoonial riigikogus peetud kõnes):

[illegible]

5

„Arvatavasti oli kihelkonnas esimeseks kooliks Kassari, mis töötas järjepidevalt aastail 1803–1821. Hiljemalt 1808. aastast pidas seal koolmeistriametit Esikülalt Veo Peeter (arhiiviandmeil ja Leo Tiigi teade Volli Mäeumbaiale).“

Uurides annaale, ülestähendusi ning artikleid, jõudsin lõpuks järelduseni, et haridust hakati Kassaris andma juba kindlasi 18 sajandi lõpus ning sellega on seotud Kassari mees, Veo Pert Tagukülalt, kellest kirjutab ka Aldur Vunk oma uurimuses „Pühalepa hernhuutlased uuel ajastul: vennastekogu liikmeskond kihelkonna personaalraamatus aastatel 1817–1833“.

Aldur Vunk (sündinud 2. septembril 1959) on eesti ajaloolane ja arheoloog. Ta oli aastatel 1998–2015 Pärnu Muuseumi direktor ning 2015–2020 SA Pärnu Muuseum juhataja.

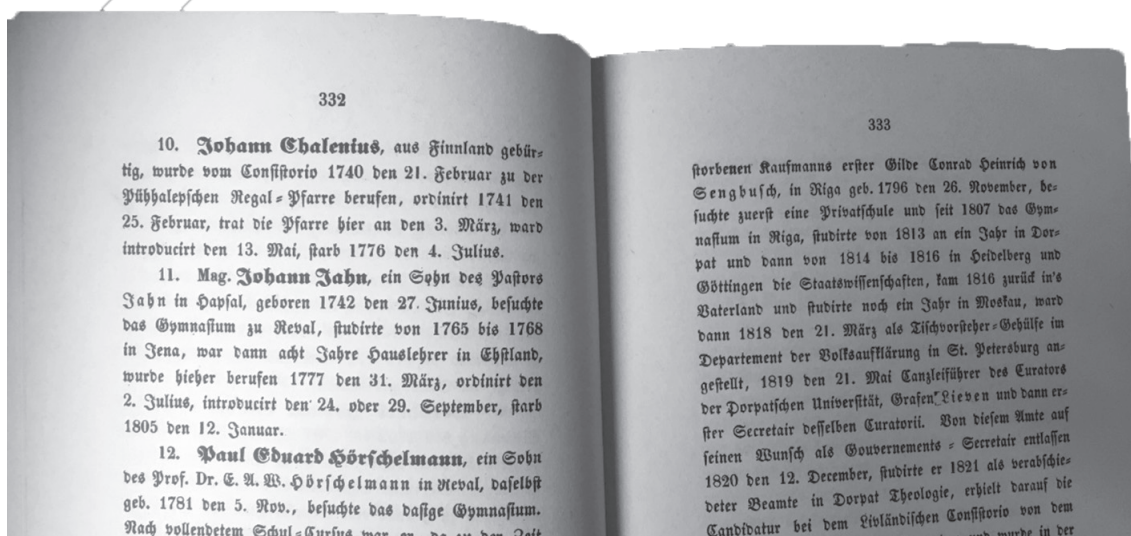
Antud uurimusest loeme: „Koolmeistriks oli sel ajal ainsana nimetatud Kassari palvemaja teine abiline Veo Pert Tagukülalt. Veo Perdi nimeks on pastor Hörschermann 1818. aastal pannud aruandes küll Essikülla Weo Peter, kuid personaalraamatu järgi Esikülas sellenimelist ei elanud ja ilmselt on tegu Kassari olusid vähem tundnud pastori eksimusega.“⁽¹⁾

Paul Eduard Hörschermann (5. november 1781 Tallinn – 3. november 1833 Tallinn) oli Eesti vaimulik. Õppis Tallinna gümnaasiumis ja aastatel 1803–1805 Tartu Ülikooli usuteaduskonnas. Ordineeriti 13. augustil 1805 õpetajaks. Oli aastatel 1805–1822 (kutsuti 1. mail 1805) Pühalepa Lauretsiuse koguduse õpetaja, sai 27. veebruaril 1817 Saarte-Lääne praostkonna praostiks.

Esimesi abilisi oli Pühalepa kihelkonna Hiiumaa-osas kuus, keda siis aruannetes nimetati eeslugejateks. Kui Kassari saarel võis piisata palvemajast endast, siis ülejäänud kihelkonnas olid vahemaad juba liiga suured, et nädalas mitmeks korraks kokku tulla. Personaalraamatusse olid lisaks keskse palvemaja ja erapalvemajadega seotud esimestele abilistele märgitud veel abilised, keda tuleb pidada lugemistubade hooldajateks. Raamatus oli neid tähistatud 27, sealhulgas 16 naist ja 11 meest. Abiliste ja esimeste abiliste elukohtade järgi oli Pühalepa kihelkonna suurema-saare-osa vennastel peale Kasevälja palvemaja kasutusel palvetoad 19 külas ehk siis enam kui pooltes asukohtades.

Pühalepa kihelkonna suuremad hernhuutlikud keskused olid kihelkonnakiriku kõrval Kaseväljal (neli esimest abilist), abikiriku ehk kabeli juures Kassari saarel (kaks esimest abilist).^(1a)

Võttes kokku kõik need vähesed infokillud, nii V. Mäeumbaia kui ka A. Vungi uurimusest, tuli lahendada uus

müsteerium: aasta 1803, mille toob välja Volli Mäeumbaed. Kust ta selle aastaarvu leidis ning mis on selle taga?

Süvenedes taas Aldur Vungi uurimusse, hakkasin mõistma, et vist olen saanud jälile Kassari hariduse andmise algusajale ning võib-olla olen leidnud ka vihje ühest esimesest nn koolmeistrist meie saarel.

Et aga asja veelgi keerulisemaks ajada, pean lisama siia võrrandisse veel ühe inimese, nimelt Pühalepa pastori Magnus Johan Jahni (sündinud 27. juunil 1742 Haapsalus, surnud 12. jaanuaril 1805).

Hugo Richard Pauckeri pastorite matriklist:

Hugo Richard Paucker (4/16. aprill 1807 Simuna – 8/20. juuni 1872 Simuna) oli Eestimaa vaimulik. Ta õppis 1827–1830 Tartu Ülikoolis teoloogiat, oli 1834–1872 Simuna Siimona ja Juuda koguduse õpetaja, 1850. aastast Virumaa praost.

Magnus Johan Jahn õppis Tallinna Gümnaasiumis, immatrikuleeriti Jena ülikoolis teoloogiamagistriks 20. juulil 1865. (Ülikool asub Saksamaal Tüüringi liidumaal Jenas, asutatud 1558. aastal)

Märkmed Magus Johan Jahni pidevast viibimisest Saksamaal on kuni aastani 1768.

Pühalepa pastoriks kutsuti ta 31. mail 1777 ning ordineeriti 2. juulil 1777.

Lisaks on matriklis kirjutatud: „Oli Eestimaal koduõpetaja.“

← *Liivi Aarma koostatud vaimulike leksikonist tehtud foto*

Ülalmainitud lauset lugedes mõistsin, et tegelikult tuleb Kassaris hariduse andmisest rääkides kokku panna kaks inimest ning hariduse andmise alguseks kujuneb hoopis varasem aastaarv, nagu Volli Mäeumbaed seda ka kirjutas, nimelt 1795.

Kas olin leidnud allika, ei oska öelda.

Arvestades eeltoodut loeksin esimeseks nn koolmeistriks Kassaris hoopis Pühalepa pastorit Magnus Johan Jahni, kes nimelt „oli Eestimaal koduõpetaja“.

Millal ta aga Pühalepa kirikukihelkonnas oma koduõpetaja ametit alustas, on hetkel veel ebaselge, aga kindlasti jääb see ajavahemikku 1777–1805. Järelikult Volli Mäeumbaia mainitud aastaarv 1795 on väga usaldusväärne. Siinkirjutaja arvab, et hariduse andmine koduõpetuse näol algas siiski kindlasti palju varem mainitud Pühalepa pastori poolt.

Kuidas me peaksime suhtuma Hugo Richard Pauckeri poolt kirja pandud lühikesse märkusesse „Oli Eestimaal koduõpetaja“? Kas siin Eestimaa tähendab ka Hiiumaad?

Kui jah, siis hariduse andmine Kassaris (kodukoolitus, lugemise õpetamine) võis alata juba ligi 230 aastat või isegi rohkem aastaid tagasi.

Töö, et leida sellekohane tõestus, käib edasi.

Pühalepa koguduse personaalraamatust loeme, et Weo Peter oli samuti Pühalepa koguduse nimekirjas (Pühalepa koguduse personaalraamat 1805–1816), seega enne pastor Magnus Johan Jahni surma 1805. aastal oli arvatavasti ta juba aastal 1803 hariduse andmise enda peale võtnud, kui „Kassari paremate talude peremees“.

HÜPOTEES:

Kuidas siiski me peaksime suhtuma Hugo Richard Paucker'i poolt kirja pandud lühikesse märkusesse: "Oli Eestimaa koduõpetaja". (kas siin Eestimaa tähendab ka Hiiumaad)? Kas ta oli koduõpetaja enne 1777 aastat, seega enne kui ta saarele suunati ning Pühalepa pastoriks pühitseti või alustas ta koduõpetuse andmist peale tema pastoriks ordineerimist siinmail, on teadmata.

Minu analüüs selles küsimuses on, kui M.J.Jahn oli „koduõpetaja“ mandril (seega enne tema ordineerimist Pühalepa pastoriks), miks ei oleks võinud ta jätkata koduõpetuse andmist ka saarele tulles. Kui aga lause katkend Hugo Richard Pauckeri pastorite matriklist „oli Eestimaal koduõpetaja“ pärineb tema pastoriks olemise ajast Pühalepa kirikus, siis ei ole mingit kahtlust, et me võime hariduse andmise aastaarvu koduõpetuse näol niहुतदा veelgi rohkem ettepoole kui seda on varasemalt maininud V. Mäeumbaed.

Millal täpselt võis pastor M.J.Jahn Pühalepa kirikukihelkonnas oma koduõpetaja ametit alustada on hetkel selle väheste informatsiooni alusel ebaselge, aga kindlasti jääks see ajavahemikku 1777 kuni 18 sajandi lõpp.

Kokkuvõttes, siinkirjutaja on veendunud, et hariduse andmine „koduõpetuse näol“ algas mainitud Pühalepa pastori poolt ning kestis tema ametiaja lõpuni, seega loeksin esimeseks nn. „koolmeistriks“ Kassaris hoopis Pühalepa pastorit Magnus Johan Jahn'i,

Millest omakorda võime järeldada, et hariduse andmine Kassaris (kodukoolitus, lugemise õpetamine) võis alata ligi 230 aastat või isegi rohkem aega tagasi.

Pühalepa koguduse personaliraamatust loeme, et Weo Peter oli ka Pühalepa koguduse nimekirjas, (koopia Pühalepa koguduse personaliraamat 1805-1816), seega enne pastori Magnus Johan Jahni surma 1805 aastal, oli arvatavasti Weo Peter aastaks 1803 hariduse andmise enda peale võtnud ning kodukoolituse traditsiooni jätkanud kui „Kassari palvemaja teine abiline“ ning „Kassari paremate talude peremees“.

Töö, et välja selgitada tõde ning leida tõestusmaterjali antud hüpoteesi kohta ajaloo annaalidest käib edasi.

Hernhuutlaste vennaskond ning seos hariduse andmisega Kassaris

Herrn Hut

Issanda kaitse

Hernhuutlaste vennaskonna liikumist Pühalepa kirikukihelkonnas ja Kassari saarel, nende tegutsemist kogukonna liikmete hariduse andmisel ja soovi kasvatada tarka rahvast ei saa alahinnata.

Seos hernhuutluse ning hariduse andmisega vennaskonna sees on üldtuntud, siinkohal toon välja mõned faktid Kassari meestest, kes võisid olla tol kaugel ajal koolmeistrite eelkäijad.

Näiteks Kassaris tegutses sealse palvemaja teiseks hooldajaks ja kooliõpetajaks olnud Veo Pert ka sellel rindel. Meil pole küll kasutada aruandeid sisemisjoni kohta, kuid personaalraamatust võime lugeda, et Perdi talus elas sulane Villem, keda pastori visitatsioonimärkus nimetab palvetajaks. Kassaris pole hernhuutlasi eraldi tähistatud, seepärast on seda tüüpi määratlus ainus jälg Villemi usulisest pühendumisest, mis oli oma ne just vennastekogu liikmetele. Ja nooruk polnud talus lihtsalt sulane, vaid palvemaja hooldajast ja kooliõpetajast peremehe hoolealune. 1816. aasta hingerevisjonis on kirjas, et toona 16-aastane Villem (Wilhelm) oli Veo Perdi kasvandik.(1b)

Liikumise algusajal olid kooskäämiskohtadeks kodud. Veidi hiljem hakati ehitama palvemaju.

Kassari hernhuutlased käisid Pühalepa kiriku asemel kohalikus kabelis ja palvetunde pidasid oma palvemajas Tagukülas.(2)

Palvemajad asusid reeglina kihelkonnakirikute ja abikirikute ehk kabelite juures, sest koosolekule koguneti ka pärast pühapäevast teenistust kirikus. Eestimaa konsistooriumi 1825. aasta visitatsioonil oli Pühalepas lisaks kihelkonnakirikule kaks kabelit – Kassari ja Paluküla –, kuid vennaste palvemaju vaid kaks – üks Pühalepa kiriku juures ja teine Kassari saarel.(2a)

Pühalepa kirikust ühe versta kaugusel asunud puust palvemaja oli pastor Hörschelmanni 1818. aastal koostatud aruande järgi ehitatud aastal 1756, Kassari kabelist poole versta kaugusel asunud palvemaja 1816. aasta paiku.

Vennastekogude kohta on 1817. aasta lõpus ülevaateid nõudnud ka Eestimaa konsistoorium. 1818. aasta jaanuari seisuga on P. E. Hörschelmann kirjutanud aruanded vennastekogu suurusest kogu Hiiumaal ning Vormsis ja Noarootsis.(3)

Siiski ei saa vennastekogu liikmete äramärkimist personaalraamatus pidada üksnes konsistooriumile esitatud aruande mustandiks. Nimelt pole seal selgitavaid märkusi sama kihelkonna Kassari saare inimeste kohta. Personaalraamatus pole isegi visitatsiooniprotokollides nimetatud Kassari Esiküla abilise Mihkle Hinderi (Hindrich Bollmann) ja Taguküla abilise Veo Perdi nime juures mingit märget nende kuuluvuse kohta vennastekogusse.(4)

Pühalepa Laurensiuse koguduse õpetaja Paul Eduard Hörschelmann on dokumenteerinud koostööd hernhuutlastega järgmiselt: „Pühalepa kirikukihelkonna talupoegadest eesistujad 1. juuni 1818 seisuga olid Värsu, Kerema, Partsi ja Kassari Esiküla paremate talude peremehed.(5)

Eeslauljateks ja köstriteks olid Pühalepa kirikus Wallipä Thoma Jürri ja Kassari kabelis Essikülla Hanso Mihkle Hinder, kes olid ühtlasi ka vennastekogu esimesed abilisid.”(6)

Pühalepa kihelkonna hernhuutlastest liikmete hulgas oli ka Kassari saare vennastekogu, keda aga Hörschelmann personaalraamatus pole tähistanud. 1829. aasta Herrnhuti kokkuvõtte järgi oli Kaseväljal 305 ja Kassaris 114 liiget. (7)

Hiiumaa Pühalepa koguduse liikmete ja maksumaksjate nimekirjas ehk personaalraamatus aastatest 1817–1833 on üsna silmatorkav lisand, mida tavaliselt seda tüüpi ajalooallikates ei kohta.

Nimelt on seal tähistatud luteri usu kihelkonnakoguduse sees tegutsenud vennastekogu liikmed.

Antud materjal pole oluline liikumise enese dateerimiseks, hernhuutluse ajaloo algus Pühalepas ulatub 18. sajandi keskele. Huvitavad on hoopis andmed vennastekogu liikmetest külade, talude ja perekondade lõikes – mõistmaks hernhuutlaste sotsiaalset kandepinda ühiskonnas.

Kes aga olid hernhuutlased ja missugune oli nende roll Pühalepa kihelkonnas ning Kassari saarel, sellest kirjutaks juba järgmises „Kassarimaa” lehes, kus refereerin Aldur Vungi artiklit „Pühalepa hernhuutlased uuel ajastul: vennastekogu liikmeskond kihelkonna personaalraamatus aastatel 1817–1833”.

Vennastekoguduste liikumist on peetud Eestimaa ja Liivimaa talurahva sisuliseks ristiusustajaks. Samas murendasid vennastekogudused usku luterliku kiriku tsentraliseeritud ja monopoolsesse usulisse autoriteeti.

Hernhuutlus on mõjutanud ka eestlaste rahvuslikku ärkamist – ühelt poolt läbi nende edendatud kirjaoskuse, teiselt poolt läbi koguduse sisedemokraatia ja ühistegevuse.

Paljud Eesti juhtivad kultuuri- ja ühiskonnategelased (Kreutzwald, Jakobson, Hurt, Reiman, Tõnisson, Jannsen) olid hernhuutliku taustaga.

(1) 14 EAA, f. 1187, n. 2, s. 469, l. 483; f. 3168, n. 2, s. 12, l. 18p. 15 Vt. EAA, f. 1187, n. 2, s. 469, l. 483.

(1a) Aldur Vunk, Pühalepa hernhuutlased uuel ajastul: vennastekogu liikmeskond kihelkonna personaalraamatus aastatel 1817–1833.

(1b) EAA, f. 1864, n. 2/VII, s. 158, l. 286p.

(2) EAA, f. 1187, n. 2, s. 5199, l. 54

(2a) EAA, f. 1187, n. 2, s. 5199, l. 53–54. 51 V. Ilja. Vennastekoguduse (herrnhutluse) ajalugu Eestimaal (Põhja-Eesti).

Palvemajad, VI, lk. 198.

(3) EAA, f. 1187, n. 2, s. 469, l. 148, 179.

(4) Vt. EAA, f. 3168, n. 2, s. 12, l. 90 ja 95p.

(5) EAA, f. 1187, n. 2, s. 469, l. 483.

(6) Vt. EAA, f. 1187, n. 2, s. 469, l. 483

(7) G. Philipp. Die Wirksamkeit der Herrnhuter Brüdergemeine unter den Esten und Letten zur Zeit der Bauernbefreiung, lk. 409.

(8) Teele Saar, Hiiumaa kooliolud. Kassarimaa, mai 2012.

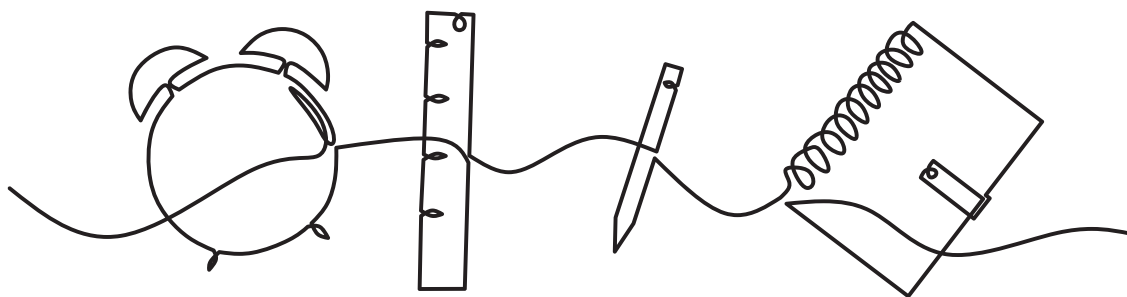
Kas teadsid?

Hernhuutluse ehk vennastekoguduse liikumise, luteri kiriku äärmiselt pietistliku vabakoguduse, rajas 1720. aastate algul Saksamaal krahv N. L. von Zinzendorf. 1739 avaldati krahv von Zinzendorfi toel eestikeelne terviklik piiblitõlge, mis pani aluse eesti kirjakeelele. Tänu vennastekogudusele tõusis eestlaste lugemis- ja kirjaoskus.

Just vennastekogudused võtsid kasutusele nime „eestlased“.

Hernhuutlased töid kirikusse mitmehäälsel koorilaulu ja panid aluse kooride ning puhkpilliorkestrite tekkele Eestis.

Parun Otto Reinhold Ludwig von Ungern-Sternbergi kasvatati hernhuutlikus vaimus, mis tähendas seda, et tema kasvatuses rõhutati luterlikku kombekust ja kokkuhoidlikkust. Otto isa Reinhold oli hernhuutluse rajaja krahv Zinzendorfi isiklik sõber.

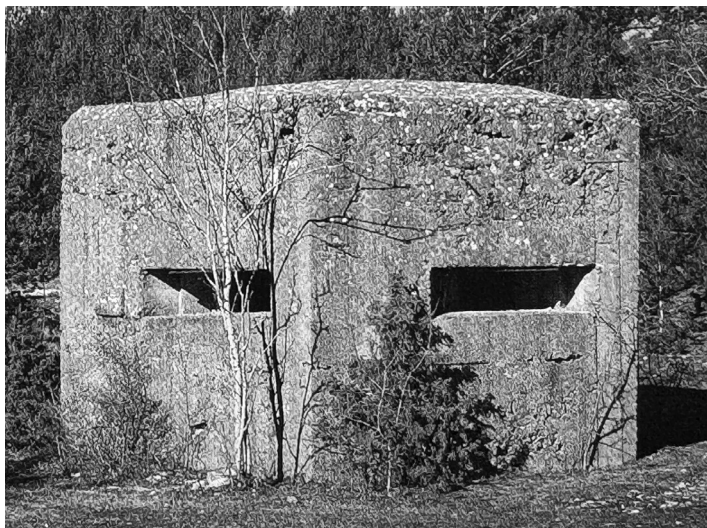
MÄE TALU LUGU III

Tiiu Kopli

Mäe talu tuulte pöörises

Maailmas ei ole igavest rahuriiki. Ikka ja jälle varem või hiljem on riikidest ja rahvastest verevalamine üle käinud.

Eesti Vabariik soovis II maailmasõjas, mis oli suurriikide omavaheline sõda, säilitada neutraliteeti. See ei õnnestunud. Vastastikuse abistamise pakti nime all marssisid punaväed 1939. aasta sügisel Eestisse. Alustati kaitserajatiste ehitust.

← Dott Tahkunas
Foto Hiiumaa koguteosest

Hiiumaale jõudsid punaväed 18. oktoobril 1939. Nende käsutusse anti 7700 hektarit Hiiumaa pinnast, see on ligi neli Kassari saart.

Nõukogude okupatsioon

Eesti okupeeriti punavägede poolt 1940. aasta suvel. Omariiklus kaotati.

Eesti riigiisade toleaeagset seisukohta väljendas 1940. aastal Eesti ajaloolane ja riigitegelane Hans Kruus (1891–1976) järgmiselt: „Mina ajaloolasena hindan olukorda nii, et Eesti jääb Vene alla pikemaks ajaks. Meil on valida, kas hakata vastu ja lasta Eesti rahvas ära hävitada või panna rusikas püksitasku ja teha see mäng kaasa. Mina olen otsustanud valida teise variandi.“ Aeg näitas, et nii toimis enamik eestlasi.

*Ma tahaksin kodus olla
kui Päts on meil president
ja Laidoner juhatab väge
ning maksmas meil Eesti sent*

Võimu kehtestamine Eesti majanduses algas maareformi ja natsionaliseerimisega. Eraomandus maale likvideeriti. Maa natsionaliseeriti. Talurahva maaostu võlad kustutati.

Maa kuulutati kogu rahva omandiks. Maaomanikest said üleöö maa kasutajad. Üksikisiku kasutuses oleva maa ülempiiriks kehtestati 30 hektarit.

Võim kustutas 2/3 talurahva võlgadest. Võeti maa ja võeti võlad. Mäe talus jätkati oma töid ja tegemisi. Maa tahtis harimist, loomad toimetamist, pere toitmist ja katmist, lapsed koolitamist.

Punaarmee sissemarsimisega koos saabus toiduainete nappus. 1941. aastal oli Hiiumaal iga kolme elaniku kohta üks punaväelane.

Taludele kehtestati põllumajandussaaduste sundmüügi kohustus, muud töökohustused ja rahalised maksud. Need tuli täita.

1941. aasta juunis toimunud küüditamisel viidi Venemaale koos perega Asta klassiõde Herta Teesalu. Põhjuseks toodi, et isa August oli olnud Eesti ajal Käina vallavanem. Isa suri Kirovi oblastis. Ema lastega tuli peale sõda Kassarisse tagasi. Ema viidi veel kord kodunt ära 1949. aasta oktoobris, Valga koonduslaagrisse. Süüks pandi, et oli Kassarisse naasnud loata. Ka sealt tuli ta tagasi.

← Mälestusmärk küüditatuile Lehtmas
Foto Hiiumaa koguteosest

Sõtta vajati mehi. Hiiumaal algasid mobilisatsioonid.

Helene ema Marie Tänava ehk Koka Mari pidas koos poja Johannesega Kiisikülas väikest Koka popsikohta. Johannes Tänava (31) mobiliseeriti punaväkke ja sealt ta tagasi ei tulnud. Ema Mari (60) jäi üksi. Mäe talu pere aitas tal Koka talu pidada.

*Seisab ema ukse ees teel
ootab poega tema iga õhtu eel*

1941. aasta oktoobris löid sakslased punaväe Hiiumaalt välja.

Saksa okupatsioon

Algas Saksa okupatsioon uute käskude ja keeldudega. Fašistlik Saksamaa ei tunnistanud Eesti Vabariiki, vaid pidas seda Nõukogude Liidu osaks.

Tühistati nõukogude põllumajanduslased korraldused. Eraomandust endisel kujul ei taastatud. Väideti, et sõja ajal tuleb toota võimalikult palju toiduaineid, mitte tegelda reformidega. Öeldi, et omandi õigus tulevat alles välja teenida.

Kõik Vene okupatsiooni ajal riigistatud ettevõtted võeti üle selleks loodud firmade poolt. Kuulutati: „Eesti demokraatliku vabariigi aeg on lõplikult ja jäädavalt möödas!”

Kohe seati sisse toidunormid. Sundnormi korras müüdnud põllumajandussaaduste eest maksti 60% Ida-Preisimaal kehtivast hinnast. Normid olid üle jõu käivad.

Eestlased linnades nälgisid, sest neile antavad toidunormid olid kaks kuni kolm korda väiksemad kui siinsetel Saksa kodanikel. Olen kuulnud räägitavat, et Eesti rahvas elas kaks Nõukogude okupatsiooni üle, kuid Saksa okupatsiooni alla jäämist poleks Eesti rahvas suutnud üle elada.

Nälja eest valgusid inimesed linnadest maale. Paljudel olid sugulased maal. Tuldi ka võhivõõraste juurde toidu eest tööle.

Mäe tallu tulid linnast Gustavi õde Helene (36) ja ta lapsed Aino (12) ja Ilmar (7). Maale toodi ka Pärnus elava tütre Helga poeg Rein (3). Nüüd oli Mäe talus koos oma perega 14 inimest toita.

Saksa sõdurid pandi taludesse korterisse.

*Täna me läheme
küladesse korteritesse
kus või ja munaroog
hea värskelt lüpstud piim
ja üks väikene viin*

Mäe tallu sakslasi ei pandud, seal oli isegi suur pere. Asta Hollmann mäletas: „Kui sakslased tulid, olin Kokal vanaema juures. Pommide eest olime Tihu keldris varjul. Naabri perest olid Kati ja Villem läinud oma sugulaste juurde Teesalu tallu keldrisse varjule. Sakslased olid Mäki talu ukse maha murdnud. Vanaema saatis mind Orjakusse Mäki rahvast koju kutsuma. Nad tulid koju. Pahandust polnud rohkem tehtud. Sakslased andsid lastele kommi.”

Sakslased hakkasid rindel taganema. Rinne lähenes Eestile. Vene okupatsiooni ajal nähti inimeste kadumist teadmata põhjustel, küüditamist ja muid metsikusi. Paljudel oli põhjust arvata, et see võib ka neid nüüd tabada. Hakati põgenema läände.

1943. aastal läks Gustavi õe Helene mees Ants Tamm Rootsi. Ta kartis siiajäamisel saada vangistatud oma teenistuskäigu pärast Eestis ajateenijana ohvitseride koosseisus. Ka oli ta olnud haridusministri V. Pätsi autojuht. Rootsi ta jäigi ja oli sugulastega kirjavahetuses. Kartus osutus tõeks veel aastate pärast. Gustavi poeg Olev tahtis minna Atlandile Hiiu Kaluri laevaga kala püüdma. Talle ei antud luba, kuna tädimees on Rootsis ja ollakse kirjavahetuses. Niisiis polnud Olevgi usaldusväärne.

Kolm aastat Saksa okupatsiooni sai läbi. Kui sakslased tulid, kestis Hiiumaa vallutamine kümme päeva. Venelased olid Hiiumaa kaitseks ligi kaks aastat valmistunud. Siin asuvad kaitserajatised olid punavägedel ühed moodsamad ja võimsamad.

Sakslased lahkusid Hiiumaalt kahe päevaga oktoobris 1944.

Venelased tulid tagasi

Asta Hollmann mäletas: „Sõja ajal mindi Lõuka talu keldrisse varjule. Kui sakslased läksid ja venelased tulid, olid mitme talu inimesed tulnud Lõukale. Rinde ülemineku ajal elati Lõukal. Magamiseks olid toas õled maas. Mäletan, et kord käis suur pauk ja nägin, kuidas vend Olev (1 a 4 k) ema süles tema kaelast kõvasti kinni võttis. Lõuka Ruudi (Rudolf Kirsi) tegi kord sellist nalja. Tuli tuppa ja käskis kõigil kiiresti keldri minna, et pommitamine algab. Rahvas istub keldris ja ootab, ootab ... ei midagi. Ruudi ütles siis, et ta tegi nalja. Tahtis näha, kui kiiresti kõik keldrisse saavad. Ranna Mari vihastas selle peale hirmsast.

Kui venelased tulid, olid nad igas peres korteris. Meie suures toas elasid kolm ohvitseri moodi meest. Soldatid toas ei elanud. Nad tulid kartuli võtmise ajal. Olid näljas. Ema andis igale ühele natuke leiba ja keedukartuleid. Ülemused ei lubanud soldatitel pere kaevust vett võtta, ütlesid, et siin isegi suur pere. Soldatid said siis vee karjamaa kaevust.

Venelased kütsid sauna ja tapsid sauna uksele täisid. Soldatid tegid ümber maja hunnikuid. Ülemused käskisid neil augu kaevata ja asi sai korda. Polu talus andsid venelased kontserti. Läksime isaga koos seda kuulama. Polus oli siga aia maha lõhkunud ja tuli ka kuulama.”

*Peagi saabun tagasi su juurde
aastad möödunud, teel ma kodu poole
tean, et mind sa ootad, kohtuda veel loodad
lahkudes nii ütlesid kord sa*

Mäe talu väimees Elmar Hollmann (100) on üks Kassari saare meestest, kes tuli sõjast tervena tagasi. Ta on ajaloo- ja poliitikahuviline.

↑ Fotol Elmar Hollmann

Elmari andmed Kassari saare meeste kohta II maailmasõjas: Punaarmeele mobiliseeriti 57 meest, neist kaotas elu 26, Saksa ja Soome pool oli 23 meest, neist sai surma 6. Kokku 80 sõdurist ei tulnud tagasi 32. Okupatsioonirežiimi poolt mõrvati veel 16 Kassari saare meest. Langenute seas olid Mäe talu ema Helene mõlemad vennad Priidu ja Johannes. Mäe talu jäi terveks. Sõjaohvriteks olid ka need, kes hukkusid pärast sõda saarele jäänud laskemoona vale käitluse tõttu. Kassaris oli neid vähemalt viis, neist neli noorukit. Neist kolm olid Mäe talu naabertalust Lõukalt – peremees koos tütre ja pojaga. Nad olid Mäe talu laste koolikaaslased. Lõuka talu peremees Rudolf Kirsi oli paras vembumees – katsetas piire.

See juhtus nii. Kui punaväed Hiiumaale tulid, oli nende staap Vaemlas. Sel ajal kontrolliti ja kahtlustati kõiki saare elanikke. Ruudi oli kalamees. Kassari kalamehed käisid Väinameres püügil. Seal olid püügil ka Salinõmme mehed. Ruudi rääkis paadis kõva häälega, et Salinõmme mehed kuuleksid: „Gotlandi mehed tõid eile Muhumaa meestele käiasid. Ei tea, kas nad on juba Gotlandile tagasi läinud?”

Järgmisel päeval käsutati Ruudi Vaemlasse staapi aru andma, kus ta neid Gotlandi mehi näinud oli. Pinniti ja pinniti. Ruudil tuli mitu korda Vaemlas ülekuulamisele käia, kuni ta rahule jäeti.

Ruudit huvitas sõjast Kassaris maha jäänud laskemoon. See saigi talle lõpuks saatuslikuks. Ta oli leidnud järjekordse mürsu. Tõi koju ja hakkas köögis seda lahti võtma. Lapsed olid isa juures köögis mängimas. Äkki käis kõva kärgatus, mida kuuldi ka Mäe talus. Maja vappus. Ruudi (45), poeg Lembit (12) ja tütar Õie (11) said

silmapilkselt surma. Ruudi abikaasa Erna ja ema olid teisel pool maja asuvas toas, nemad jäid ellu. See juhtus neli aastat pärast sõja lõppu. Laskemoona leetakse Kassaris veel praegugi.

Matus Lõukal 1949. aasta märtsis

Vasakul mustas rätis Rudolfi abikaasa Erna, Õie risti taga Juhan ja Leena Vahe. Paremal kõige äärmine Gustav Kopli ja tema ees väike poiss Olev Kopli

Põllumajandusele oli sõjajärgne sügis raske. Viljapeksu takistas õli ja kütte puudus. Kartulisaak oli katastroofiliselt vilets. Kartulit saadi kuni kaks seemet. Elu jätkus.

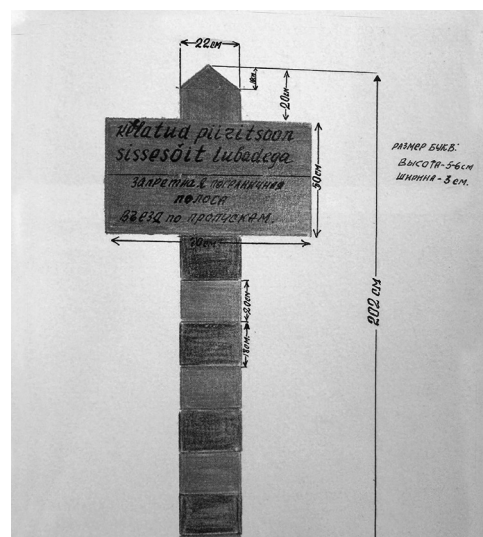
Elmar Hollmann mäletab: „Peale sõda käisime Koplil kaarte mängimas. Gustav oli tugev mängumees. Käisime Koplil, Sopis ja Lepikul. Vaku Kirill oli ka kõva mängumees. Kopli Gustav, Vaku Magnus ja Vaku Kirill mängisid kaarte ainult oma kodus. Nemad ühest perest teise ei käinud nagu mina, Evald jt nooremad mehed.”

Vene okupatsioon jätkus

*Võit nii rasketes lahinguis saadi
nüüd me sammume õitsengu teid
Me võitlust innustab Stalin
Lenin õpetas juhatas meid*

Piirivalve kontroll Kõpu poolsaare rannas
Fotod Hiiumaa koguteosest

Rohelise punasega tulp kirjaga:
keelatud piiritsoon. Sissesõit lubadega

Uued laulud. Uus võim. Uus kord. Nüüd juba aastakümneteks.

Hiiumaa kuulutati piiritsooniks. Eeskirjade täitmist kontrollis punavägi. Saarele sai tulla ainult lubadega. Merepiir oli rangelt valvatud. Kalasadamad ümbritseti traatvõrguga ja varustati ööpäevase valvega, kes fikseeris žurnaalis mereloaga kalurite merel viibimise aja. Teistel polnud merele asja.

1944–1946 oli Hiiumaa paksult sõjaväelasi täis. Kõige tähtsam oli riigi ja armee varustamine toidu ja küttepuudega.

Kohaliku võimu teostamiseks moodustati külanõukogud. Kui enne oli Hiiumaal neli valda, siis nüüd sai olema 11 külanõukogu. Käina valda sai neid kolm: Käina, Vaemla ja Ühtri. Kassari saar jagati pooleks. Orjaku (Mere ja Orjaku küla) kuulusid Käina külanõukogu alla ning Kassari (Esiküla, Taguküla, Mäealuse, Kassari, Kiisi, Uidu ja Uusküla) kuulusid Vaemla alla.

Sõjajärgsete aastate põllumajanduspoliitikal oli kolm eesmärki:

I Varade ümberjagamine viidi läbi maareformiga, mille tagajärjel talude arv suurenes, kuid maa hulk talu kohta vähenes. Seega olid reformi tagajärjel kujundatud talud väikesed ja elujõuetud. Jätkati seda, mis 1940.

aastal pooleli jäi. Talude maksimaalseks suuruseks jäi 30 hektarit. Neile, kes leiti olevat süüdi koostöös Saksa okupatsiooniga, jäeti alles 5–7 hektarit. Ümber ei jagatud üksnes maad, vaid kõik, mis selle juurde kuulus (hooned, loomad, põllutööriistad ja seemnevili).

Käina vallas puudutas maareform iga kolmandat talu. Talusid kas vähendati, väiketaludele tehti juurdelõikeid või loodi uusmaasaajate talud. Mäe talu suurus oli 24,2 hektarit. Tema jäi reformist puutumata.

II Talupidamiste maksudega väljasuretamine

Talupidamiste sundkollektiviseerimise ettevalmistamise riiklik maksu- ja kohtusüsteem jagunes kolmeks:

A. Rahalised maksud

Kõige peamine oli põllumajandusmaks. Selleks kehtestati tulukusnormid – tulu suurus hektari kohta maa liikide kaupa ja talu suurus looma kohta. Maksualused olid lehmad, sead, hobused, pullid, lambad ja mesitarud. Rahalised väljaminekud olid ka sundkindlustus, riigilaenude obligatsioonide ostmise ja ajakirjanduse tellimine.

B. Põllumajandussaaduste sundmüügi kohustus

Igal talumajapidamisel tuli müüa riigile, vastavalt ühtsele hektari printsiibile, vilja, kartulit, liha, piima, mune, villa ja heina, kusjuures riigi kehtestatud hinnad olid äärmiselt madalad, kohati isegi 100 korda madalamad kui vabaturul. Turul võis talupidaja müüa oma kaupa ainult siis, kui kohustused riigi ees olid täidetud. Maa kvaliteet, tehnika olemasolu ja tööjõu hulk ei tulnud kohustuste määramisel üldse arvesse.

C. Töökohustused riigi ees

Neist kõige raskem oli metsatöökohustus. Igal talul oli norm, mille ulatuses tuli metsas langetada või välja vedada küttepuid. Olid veel voorikohustused, teede ja sildade remont jms.

Kõikide kohustuste mittetäitmine oli NSV Liidus kriminaliseeritud. Karistus oli 2–3 aastat vanglat ja asumisele saatmine. Kõige tähtsamaks peeti riiginormide täitmist. Normidest olid vabastatud talud, mis kuulusid vana-dele, õpetajatele ja sõjainvaliididele.

1948. aastal täitis Eesti talurahvas riigi ees kõik kohustused: põllu- ja karjasaaduste müüginormid, metsa ülestöötamine, teede korrashoid, küüdikorrad jms.

Eestis andis iga 15–20-hektariline talu riigile rohkem vilja ja liha kui mõni tolleaegne Venemaa kolhoos.

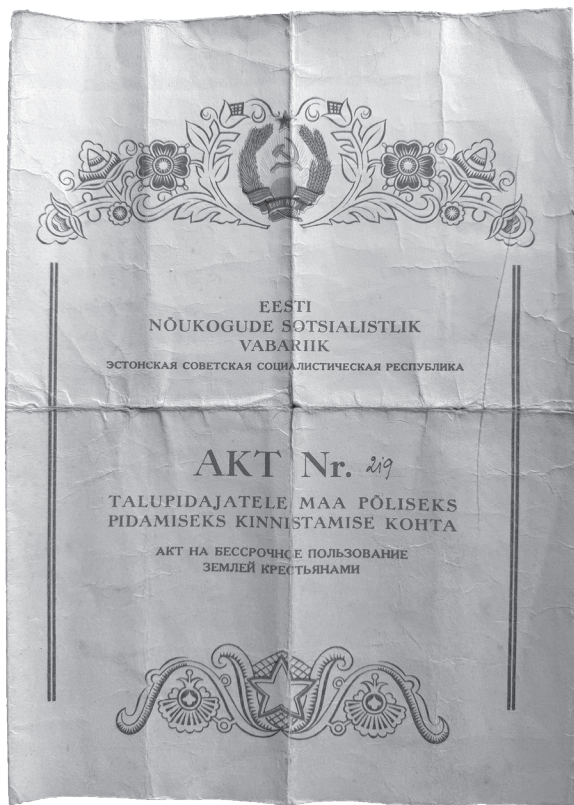
III Sundkollektiviseerimine

Partei ja valitsuse eesmärk oli maaühiskond sotsialiseerida ja talurahvas proletariseerida. Maainimene tuli tootmisvahendite omandist vabastada.

Rahvas kartis kolhoose. Sõjast tulnud mehed rääkisid neist ja laulsid „Katjuša” viisil:

*Olen vaene Venemaa kolhoosnik
täiu täis ja ilma püksata
võtaks naise, et saaks kohvipiima
kitse ma ei jõua pidada*

Rahva rahustamiseks olid mõeldud talunikele vapiga paberid – aktid talupidajatele maa põliseks pidamiseks kinnistamise kohta. Gustav Koplile anti 29. aprillil 1947 akt nr 219 selle kohta, et tema perekonna nimele on tasuta ja põliseks pidamiseks kinnistatud Vaemla külanõukogus Uuskülas Mäe talu A 20 kahes lahusmaa tükis 24,20 hektari suuruses.

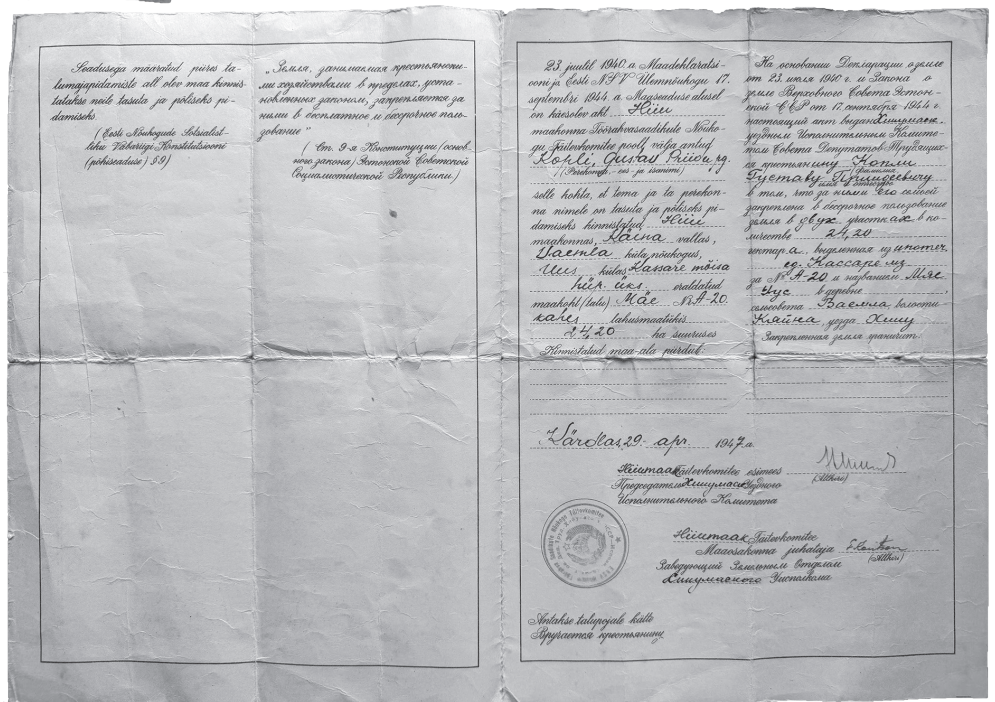

Riigi poliitika liikus kindlalt kollektiviseerimise suunas. Töökäsi maal jäi vähemaks, sest mindi linna. Riigis toimus industrialiseerimine – rajati tehaseid, kaevandusi jms. Kõik vajasid tööjõudu. Toodangu suurendamisel peeti väga oluliseks mehhaniseerimist. Taludes tunti kõige enam puudust hobujõududest maa harimisel.

Ilgas Hiiumaa vallas moodustati 1945. aastal hobu- ja masinriistade laenutuspunktid. 1949. aasta veebruaris loodi Käinas MTJ (masina-traktorijaam). Need asutused tegid taludele ja hiljem kolhoosidele maaharimistöid ja viljakoristust.

Mäe talu maa põlise kasutamise akt nr. 219 29. aprillist 1947. Välja antud Vaemla külanõukogu poolt

Töö eest tasuti neile natuuras. Mäe talul tuli toimetada vastavalt muutunud oludele. Sõda oli lõppenud. Pere ja talu olid terveks jäänud. Sugulased olid linna tagasi läinud.

← Mamma Helene Kopli
ja papa Gustav Kopli

Jätkati oma töid ja tegemisi – maa tahtis harimist, loomad toimetamist, pere toitmist ja katmist, lapsed koolitamist. Nüüd juba nõukogude vaimus.

← Asta Hollmann 1957. aastal

*Suur Lenin ta oli üllas
nii hoolitsev tark ja hea
meid lapsi võttis ta sülle
ja silitas hellalt pead*

Mäe pere üheksast lapsest oli Asta keskmine. Vend ja kolm õde olid tast vanemad, vend ja kolm õde Astast nooremad.

Asta mäletas: „Läksin Kassari kooli 1938. aastal. Käisime koos Herta Teesaluga, kes elas Orjakus. Pinginaaber oli mul Elna Norgan. Lemmikaineks oli laulmine. Kirjatehnika ei meeldinud. Usuõpetus jäi kergesti meelde. Koolis mängiti vahetunnil ringmänge. 1944. aastal lõpetasin 6. klassi (Kassari kooli lõpuklass)

koos Elna Norgani, Uno Nittimi ja Villem Kärneriga.

Siis läksin Harjaka tallu lapsehoidjaks, hiljem Mäeotsale Uno Käärameest hoidma. Ikka söögi ja riiete eest. Käisin ka Koka emal lehma karjamaale ajamas. Ei mäleta, et kodus oleks pidanud nooremaid hoidma. Seda tegi vanaema Leena. Meie mängisime kodus peitust, pimesikku, kaarte ja ümber maailma reisi.

Isa käis asju ajamas, tegi põllutööd, tegi sepatööd, puutööd, kingsepatööd. Talvel, kui palju lund oli, viis meid hobusega kooli. Kui isa jalad haigeks jäid ja ta hästi liikuda ei saanud, tegi süüa ka (suppi ja putru).

Jõulukuusk oli meil alati toas. Jõuludeks tapeti siga ja tehti makki (tanguvorsti). Koolis käisime seeliku ja pluusiga. Kodus panime selga teised riided. Ema oli meil tasane. Talitas loomi. Tegi põllutööd. Kasvatas kapsast, uba, kartulit ja porgandit. Ketras ja kudus kangast. Põllul kasvatati ka lina.”

Vanaema Leena aitas Leenil ja Gustavil kõiki üheksat last kasvatada. Elati ühise perena. Viimastel aastatel muutus Leena kõndimine vaevalisemaks. Jalad olid haiged. Lapsed mäletavad, et vanaema Leena oli voodis pikali, kuid ka sealt kutsus ta lapsi korrale.

Leena lahkus 1946. aastal, olles 79-aastane. Lese põlv oli kestnud 23 aastat. Ta sängitati Kassari kalmistule abikaasa Priidu kõrvale. Pojatütar Asta soov oli saada sängitatud vanaema Leena sülle.

Asta soov täitus 2023. aasta 16. septembril.

*Vanaema helde lahke
oli armas minule.
Oli minu lapsepõlve
soojendaja päikene.*

See oli aeg, kus Leeni ja Gustav võisid arvata – hea, et niigi läks. Mis oli, see on läinud, mis tuleb, alles ees.

JÄRGNEB

Natuke Vaemla külanõukogust.

Ammu olen kuulnud, et Vaemla külanõukogu asus Võsa Ada (Nittim) majas. Kinnitust sellele sain Valve Toomperelt (92). Ta rääkis, et oli küll Ada majas. Alguses oli seal esimeheks või sekretäriks olnud üks täidlane heledapäine naisterahvas, hiljem Pao Õie.

Jutuks on olnud ka, et Magda ja Meinhard Elmi registreerisid oma abielu 1951. aastal ning Robert ja Ester Suurvärav 1953. aastal Vaemla külanõukogus, mis asus Võsal ja sekretäriks oli Õie Pao.

Vaemla külanõukogu eksisteeris 1945–1954. Nittimite majja Võsal sai see asuda alles pärast pererahva küüditamist 1949. aastal, kui maja tühjaks jäi. Seega võiks järeldada, et Vaemla külanõukogu asus Kassaris 1949. kevadest kuni 1954. aastani, mil nii Vaemla kui ka Ühtri külanõukogu liideti Käinaga. Kus aga asus Vaemla külanõukogu 1945–1949, pole veel õnnestunud välja selgitada.

Merike Niimann

Mälestusi elust kodutalus Kassaris

Lehte Voole

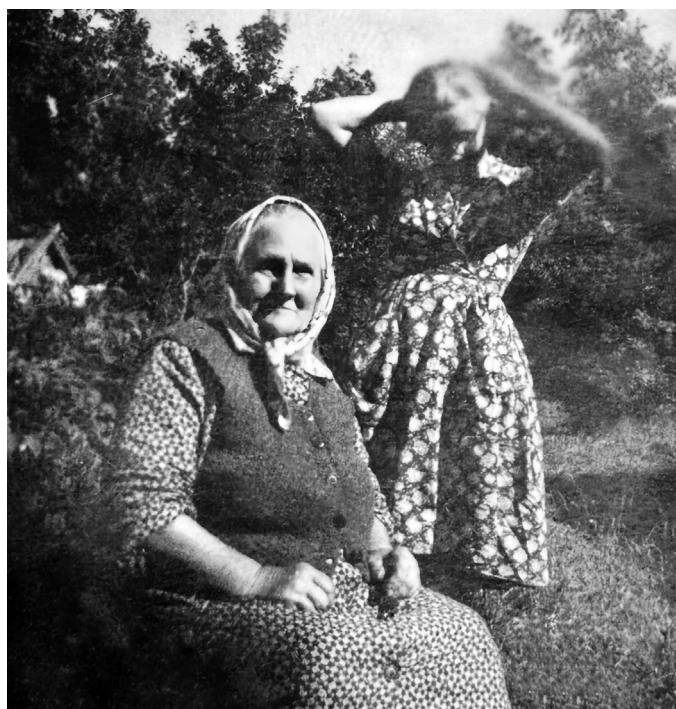
Olen kirjutanud „Kassarimaas“ mitmeid mälestusi – küll kino, kolhoosiaja ja koolimälestusi, kuid mälestusi oma lapsepõlve kodutalust veel ei ole. Teen seda siis nüüd.

Olen sündinud ja veetnud oma lapsepõlve Matse-Petri talus Uidu külas.

(praegu seda külanime ametlikult ei eksisteeri, on Esiküla).

Minu kodutalu asus küla servas. Naabertalu Neitsimäe on juba Kassari küla kirjas. Koduõues kasvasid meil lumikellukesed, nartsissid ja pojengid. Oli ka lumimarja hekk ja jasmiinipõõsad. Sirelid olid meie lemmikud. Teispool maja olid kõrged kollaste õitega talijorjenid.

Elasin õe Silviga, kes on minust kaks ja pool aastat noorem, ema Aino ja tema vanemate Leena ja Juhani hoole all. Omavahel kutsusime vanaema ja vanaisa emi ja isu.

← Fotol emi ja Silvi

Isa meie peres ei olnud. Kooliajal kirjutati minu dokumentides isanimeks Michail. Kui sain 16 aastat vanaks ja anti välja pass, oli seal isanimeks Mihkel. Olin väga solvunud, sest osa dokumente olid nüüd erinevad. Ei mäleta enam, mida ema mulle selgituseks ütles, aga lause, mis mina talle ütlesin, kummitab mind vist küll elu lõpuni. Nimelt ütlesin: „Mis tähtsust sellel nimel on, kui isa ju nagunii ei ole!“ Kujutan ette, mida ema võis sel hetkel tunda. Nii et, ärge loopige sõnu niisama, võite teisele väga haiget teha ja endale pikaks ajaks piina põhjustada.

Jah, me kasvasime ilma isata, aga ega me sellepärast teis-
test palju halvemad pole.

*Fotol ees minu poeg Hanno
keskel kepiga isu taga Silvitütar Christi.* →

Nagu ikka sel ajal, olen sündinud 1946.aastal, tuli kodus teha
väga palju tööd. Ema oli pikad päevad tööl, algul põllutööl,
hiljem sigalas. Vanaisa oli lisaks oma talu tööle kalurina me-
rel, seega kogu kodune majapidamine lasus vanaema õlul.
Ta oli väga lahke ja heasüdamlik, samas ka ka küllalt nõudlik.
Meile Silviga meeldis väga tube koristada, mööblit oma käe
järgi ümber paigutada. Vanaemale see aga sugugi ei meel-
dinud, sest kriimustasime põrandat ja paigutasime asju va-
ledesse kohtadesse, olgu siis kas liiga sooja-seina äärde või
jälle liiga akna ette. Ega me neid kappe, laudu tõsta jaks-
anud, vaid lohistasime mööda põrandat. Käsk tuli kõik endi-

sele kohale tagasi panna. Tegime seda, kuid koristamistuhin sai ka koos sellega otsa. Edaspidi kui öeldi, et
koristage toad ära, siis meie esimene küsimus oli, et kes siis meile täna tuleb. Vanaema küll selgitas, et ega
sellepärast keegi külla tulema ei pea, vaid toad peavad korras olema. Mis parata, tuli teha.

Vanaemal lasus kodus palju kohustusi: lapsed, loomad, toidutegemine, kudumine jne. Püüdsime jõudumööda
abistada, kuigi kõik tööd ei meeldinud ühtviisi. Olen sirbiga rohtu lõiganud, rehaga riisunud, hanguga heina
kokku tassunud, peenraid rohinud ja kastnud, kartuleid maha pannud ja üles võtnud, marju ja õunu korjanud,
sõetriikrauaga pesu triikinud, ajanud koorelahutaja ja käia vänta, loomadele toitu ette viinud, lehma karja-
maalt koju ajanud jne. jne.

↑ 3 õde 44 aastat hiljem

← Seisavad Silvi, ema Aino ja Lehte.
Istub vanaema Leena, kelle süles Liivi.
Pildistanud Ilmar Vahe 1959. a.

*Hilda ja Ilmar Vahe 1948 aasta suvel.
Nemad olid ka minu ristivanemad.*

Laupäevane saunaskäik oli tavaline, midagi erilist sellega ei kaasnenud. Käisime õega seal koos vanaemaga, ema oli siis tavaliselt veel tööl. Kuna meil mõlemal olid pikad juuksed, siis oli lausa piin kui vanaema neid pesi.

Suvel keetis vanaema ka toitu sauna eesruumis, seega pidi-me meie talle toast vajalikud materjalid ja nõud kätte viima ning pärast jälle potid-pannid tuppa tassima. Seda lippa-mist toa ja sauna vahet oli suvel ikka parasjagu. Kui sündis noorim õde Liivi, siis meie kohustuste hulk aina kasvas, pi-dime tema eest hoolitsema. Mäletan, et kord läks vanaema lammast teise kohta sööma viima, käskis meil niikaua toas olla ja mina kui kõige vanem pidin jälgima, et keegi kusagile ei roniks et endale mitte viga teha.

Ronisime kõik söögitoa laua peale, et näha kui vanaema lambaga akna eest mööda läheb. Vanaema muidugi märkas seda. Kui ta tuppa tuli, olime muidugi juba laua pealt maas

ja head näod peas. Vanaemal oli aga vitsakimp käes ja lubas seda järgmisel korral kasutada kui midagi sellist peaks veel juhtuma. Õnneks ei läinud tarvis, kuigi selliseid rumalaid tempe juhtus muidugi veel.

Siiski jäi meil aega ka mängimiseks. Kord saime kummutisahrtlist kätte riigilaenu obligatsioonid, mõistmata, mis need on ja neist said meie mängurahad. Kui palju neid oli ja kuhu me nad kaotasime, ei mäleta enam. Seda tean aga kindlalt, et kui tuli võimalus neid vist rahaks vahetada, ei olnud neid enam ühtegi.

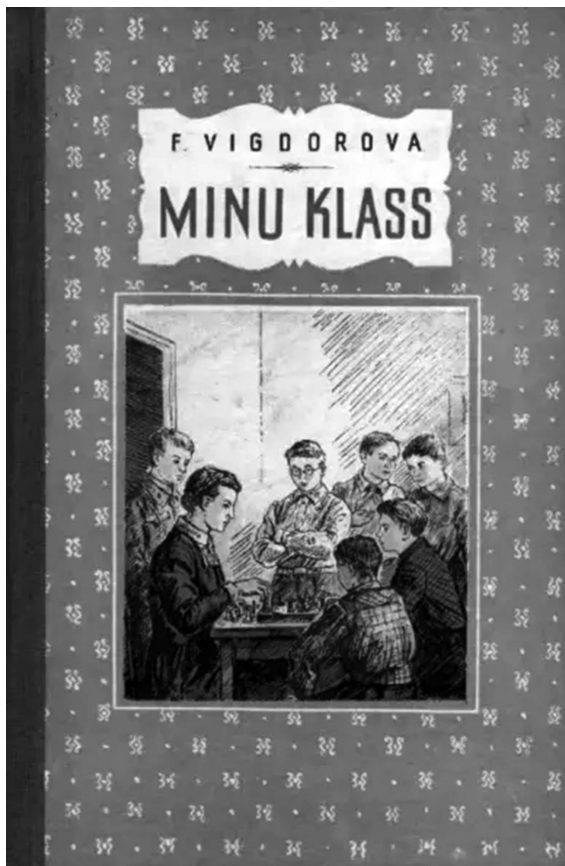
*Erinevas väärtuses
obligatsioonid*

Kooli minnes ei meenu mul esimesest koolipäevast mi-dagi, ilmselt olin segaduses sellest uuest elumuutusest. Ainetest meeldisid mulle kõi-ge rohkem keeled. Keskkoolis

õppides käisin Saaremaad vabariiklikul saksa keele olümpiaadil esindamas. Eriti hästi mul seal ei läinud. Saaremaad seepärast, et õppisin Kingisepas (Kuressaare) V.Kingisepa nim. Keskkoolis.

Koolis käies oli meie lemmikmänguks juba õpetaja mängimine. Tõuke selleks andis raamat „Minu klass“

F. Vigdorova raamat „Minu klass“ →

Lõikasime Silviga oma vanad vihikud pooleks, nii et neid sai terve klassi jagu. Kaantele kirjutasime raamatutegelaste nimed ja vastavalt loetule hindasime ja parandasime nende töid. Küll tahaks veelkord seda raamatut lugeda! Olen hiljem ka ise koolis mitu aastat töötanud, kuid päris õpetajat pole minust saanud.

Vahemärkusena olgu öeldud, et vanaisale meeldis väga õhuti lugeda. Pidime talle ikka raamatukogust raamatuid koju tassima. Põhiliselt luges ta seiklusjutte, ilmselt meremehele omane.

Vahel käis meil külas naabripoiss Aivo (Adamka). Ta oli minust viis aastat vanem. Eriti me ei mänginud, aga juttu ajasime küll ja laulsime, enamasti õues. Aivo laulis sageli laulu, mis algas sõnadega „Jänes istus raudteerööpa peal ...“ Kui Aivo tahtis mind kiusata, siis asendas ta laulus sõna „jänes“ minu nimega ja laulis rõõmuga edasi. Solvunult marssisin seepeale tuppa ja Aivo lonkis kodu poole. Selleks päevaks olid siis laulud lauldud ja jutud lõppenud. Aivo oli minu hilisem vestluskaaslane, varem oli selleks tädi Erna poeg Lembit, kes oli minust üheksa aastat vanem. Ta käis ikka aeg-ajalt meil oma vanaema-vanaisa juures külas. Kord rääkis ta, et oli kodus kuldnoka pesakasti teinud, lubas ka mulle teha. Juba oli ta ka lauajupid valmis saaginud, aga ei jõudnud lõpliku tegemiseni, sest aeg oli jälle koju minna, kuid ta lubas, et kui järgmisel korral tuleb, teeb valmis. Seda järgmist korda aga enam ei tulnudki, sest juhtus suur õnnetus ning teda, tema õde Õiet ja isa Rudolfi enam ei olnud. Sel ajal ma sellest eriti üksikasjalikult ei kuulnud. Olin liiga noor, kõigest 2,5 aastane, et see oleks minu mõistuseeni jõudnud. Mäletan vaid seda juttu, et tädimees oli rannast leidnud mingi eseme ja seda laste juuresolekul klopsima hakanud. Hiljem pole enam küsida olnud kelleltki, sest kõik vanemad sugulased on juba siitilmast lahkunud. Õnneks leidsin 2011. aasta detsembri „Kassarimaast“ Elmar Hollmanni artikli, kus ta seda kirjeldab: „Mõeldes tolleaegsele elule, olin äkki silmitsi sõja järelkajaga, mis tabas Met-salõuka peret. Rudolf Kirsi leidis kusagilt mingi lõhkekeha, arvatavasti miini, mille rumalusest tassis koju ja kõögi põrandal hakkas selle kallal urgitsema, kusjuures lapsed – poeg ja tütar – olid samas uudishimutsemas. Tagajärg oli teadagi milline. Kõlas võimas plahvatus, mis oli kuulda kogu külas. Mina jooksin otse üle põldude sündmuskohale. Avanev pilt oli kohutav, masendav. Uksed-aknad puru, maja sein nurgatappidest välja vajunud, kõögi seinad, laed täis verd ja lihatompe – kõik kolm hukkunud“. „See juhtus 1949.aasta märtsis“ mäletab Vaike Kutser (Vaku), Lembitu klassiõde ja lisab: „Terve Kassari kool oli ära saatmas. Õpetaja Loomets õpetas meile laulu „Tähekene, miks sa vilgud ...“, laulsime seda“

Kui vaatan seda fotot ja mõtlen, et sõda oli meil siis juba mitu aastat tagasi lõppenud, aga andis ikka veel endast märku. Kui ükskord sõda Ukrainas lõppeb, kui kaua peavad sealsed inimesed seda järelmõju tundma, vist aastakümneid või rohkemgi.

Vanaema küpsetas kodus ka leiba ja saia erinevatel nädalatel. Leivaahju suule pani ta alati meie jaoks taignast voolitud pardid, mis selleks ajaks olid valmis küpsenud, kui ta ahjusuu avas, et leibade küpsemistaset kontrollida. Küll need pardikesed olid maitsvad! Samamoodi head olid ka ema küpsetatud pannkoogid ja pühapäeva hommikuti vanaema keedetud püülipuder.

Kui teised panid pudrule võisilma, siis mulle meeldis putru süüa hoopis sõstra mahla või moosiga. Tol ajal oli suhkur defitsiitne kaup. Mäletan, et oma magusahimu rahuldamiseks käisime õega aidas salves lehmakooke (õlikooke) murdmas ja söömas. Suvel ja sügisel sai magusahimu kustutada oma aia marjade ja puuviljadega, meil oli suur aed. Küllap seepärast pidas vanaisa ka mesilasi, et magusaine oleks omast käest võtta. Seoses sellega oli meil üks kohustus juures: kui mesilased hakkasid sülemlema (meie ütlesime peret heitma), siis pidime vanaisale teatama, ükskõik, oli ta siis kodus, põllul või kalurina merel. Jalgrattaga tuli sõita Kassariotsa sadamasse teadet viima. Mäletan, et ükskord oli vanaisa veel paadiga merel kui sadamasse jõudsin. Rääkisin siis valvurile loo ära ja ta lubas edasi ütelda. Siis aga ütles ta mulle, et mingi ma vaadaku, mis kai peal on. Ehmatuse oli suur, sest seal lamas hüljes, õnneks mitte elus ja keegi meestest oli talle naljaviluks piibu suhu toppinud. See vaatepilt oli mul tükk aega silme ees kui kodu poole kihutasin.

Kui siga tapeti, tehti sülti. Mingi osa lihast suitsutati saunas, ülejäänud soolati. Soolakala oli talv läbi aidas tünnist võtta.

Näärideks küpsetati valgeid nn.näärikooke. Need tehti juba varem valmis ja hoiti siis sahvris korviga lae külge kinnitatud lauajupil. Õlut meie majas ei pruulitud, aga et maja ja sauna vahel kasvas suur kask, võttis vanaisa joogiks kasemahla.

Tähtpäevi meil kodus ega ka külas ühiselt ei tähistatud. Silvi mängis akordioni ja laulis, vanaema laulis kirikulaule. Nelipühiks toodi tuppa kased.

← Vanaisa Juhan põrriga

Vanemas eas muretses vanaisa endale abimootoriga jalgratta, mida meie põrriks kutsuma hakkasime. Lõpuks õppisin ka mina sellega sõitmise selgeks, tiirutasin koduõues ja põlluvahe teel, aga kaugemale häbenesin minna, ikkagi tüdruk selle põriseva riista seljas, ei sobi nagu.

Vanaisal oli vanemas eas kõrvakuulmine halvenenud ja ta pidi

kuuldeaparaati kasutama. Kuid mitte alati, kui tal oli see juhe kõrvas ei olnud ta taskus aparaati sisse lülitanud. Meie aga ei teadnud kunagi, millal on ja millal ei ole. Vahel hakkasin valju häälega talle midagi ütleva, vastuseks sain: "No mis sa karjud, ma kuule küll!" Nagu ikka vanematel inimestel, oli ka temal mälu probleeme. Sahvris oli meil hõõvelpink, mille peal ta oma tööriistu hoidis. Teinekord ei leidnud ta sealt kohe vajalikku eset ja ütles siis vanaemale: "No ju nad need jälle on ära viinud! Vanaema kostis seepeale alati, et no miks tüdrukapsed sinu tööriistad ära pidid viima, otsi parem sealt, kus sa viimati tööd tegid. Paraku nii oligi. Mõni inimene kardab hiiri, teine jälle ämblikke vms. Mina kardan usse. Kord juhtus selline lugu, et vanaisa tõi merelt tulles ka kotiga kala kaasa. See ole must tõmbelukuga kunstnahast kott. Vanaemal oli parajasti köögis midagi pakilist käsil ja ta tõi koti ja pesukausi mulle söögituppa ja palus kalad kotist välja võtta. Niipea kui koti luku lahti tõmbasin, vingerdas sealt üks välja ja hakkas mööda põrandat edasi roomama. Hirmunult kargasin ma toolile püsti ja hüüdsin vanaemale: "Tule võta see uss ära!" Vanaema tuli ja seletas, et see on angerjas, kala, mitte uss. Pärast seda ei ole ma elus kunagi elus-angerjat puhastanud.

Teine juhtum ussiga oli seotud heinatöoga. Vanaisa hangus pööningule heina üles ja meie Silviga pidime vastu võtma ja ära paigutama. Seisin ootevalmis pööningu-augu ääres ja kui vanaisa oma hangutäie oli peaaegu sinna üles upitanud, viskles sealt üks uss välja ja kukkus vanaisale peaaegu pähe. Edasi käis töö suure hirmu tähe all, aga ära tuli see teha.

Neid hirme oli ka teistsuguseid olnud. Kui kodused tööd olid tehtud, lubati meid ka küla teise serva, Nurme (Oolmetsa) lastega mängima. Seal oli palju põnevat, kuid oleme ka oma elu ohtu seadnud, millest kodus, loomulikult, ei julgenud iitsatadagi. Nimelt läksime kord nende aerupaadiga Käina lahele sõitma ja seal tegi Rein ettepaneku paadi alt läbi ujuda. Tegime siis seda järgemööda, ise õieti pole ujuda osanudki. Mäletan kui tuli minu kord, hingasin sügavalt sisse, panin silmad kinni ja käte ning jalgadega sibama. Hirm oli suur, sest kogu aeg oli tunne, et paat on ikka veel minu kohal ja ma ei jõuagi teise külge. Siiski jõudsin. Silvi ütles, et ka tema tundis sama. Reinust sai aga hiljem tõeline merekaru, suure reisilaeva kapten.

Teine lahega seotud mälestus on see, kui teismelistena läksime tõukekelkudega Käina kinno. Minek oli valges, siis polnud asi nii hull, sest nägi kõik need praod ja allikakohad ära. Tagasitulek toimus aga juba pimedas ja hirm oli suur, kui leidsid enda kelguga äkki lahtise veeaugu ääres. Õnnelikult lõppes ka seekordne seiklus. Vanaisa oli nooruses meremees. Hiljem kui abiellus, hakkas ta talu pidama. Vana maja asemel ehitas ta maja, mis valmis 1928.aastal. Samal aastal sündis minu ema Aino. See ongi minu praegune kodutalu.

← *Matse-Petri rahvas 2009*
Foto: Merike Niiman
album "Kassarlased kodulävel 2009-2010"

Vanaema elas kõrge vanuseni, suri 84.aastasena, samuti ka vanaisa, kes elas 93.aastaseks. Nii et meil oli nende tuge palju aastaid. Ema tervis oli kehvem ja ta suri 65.aastasena. Ka noorim õde Liivi puhkab Kassari surnuaias. Mina ise elan juba 55 aastat kodust eemal, algul 10 aastat Kärldlas, praegu Sakla külas Palade kandis.

Õde Silvi elab Põlvas, kuid igal suvel veedab ta ühe nädala Hiiumaal.

Kodutalus käime seega juba üha harvemini.

Hea on see, et Liivi elukaaslane Toivo elab seal edasi ja Liivi tütar Evelin, kes elab Keilas, käib siiski oma perega tihti siin. Nii et talu veel elab, korstnast tõuseb suits ja aknad on õhtuti valgustatud.

Põnev oleks lugeda ka mõned aastakümned nooremate mälestusi oma kodudest. Hakake kirjutama, pole veel hilja! Aastatega kipub ununema nii mõndagi, tundsin seda ka ise neid mälestusi kirja pannes.

Teated

Kassari Haridusseltsi üldkoosolek toimub neljapäeval 13.juunil kl.18 Kassari rahvamajas

---

„Kassarimaad“ saab osta Roberta käest helistades telefonil 5350 9792 Kassari rahvamajas ürituste ajal ja Merikese käest, helistades telefonil 526 3168
Kassari rahvamaja avatud ürituste ajal. Muul ajal võimalik kasutada maja teenuseid (kaugtöökontor, ping-pongi laua kasutamine, elektriklaveri kasutamine, raamatukogu) eelneval kokkuleppel tel. 53509792 või rahvamaja@kassarimaa.ee

---

ORJAKU SADAMA INFOMAJA

on avatud ALATES 10. JUUNIST kuni augusti lõpuni iga päev 9.00-18.00
Jagame turismi-infot, vaadata saab mitmeid näitusi ja külastada erinevaid kontserte.
Avatud väike meenete pood kohalike toodete ja mereteemaliste suveniiride soetamise võimalusega.
JALGRATASTE RENT Orjaku sadama infomajast, olemas neli hea jooksuga täiskasvanute ratast.
Info tel. 5244 820

KAUGTÖÖKONTORI TEENUS

aastaringelt Orjaku sadama infomaja II korrusel. 2-3 töökohta,
kiire internetiühendus ja imeline merevaade. Soovist kontorit kasutada palume eelnevalt teada anda orjaku@orjaku.ee või tel. 524 4820

ORJAKU SADAMA SAALIMAJA

ruume on võimalik rentida koolituste ja õppepäevade läbiviimiseks ning isiklike tähtpäevade tähistamiseks. Saal mahutab kuni 80 inimest, olemas vajalik mööbel ja tehnika.
Info tel. 524 4820

ORJAKU SADAMA SAUNAMAJA

SA Hiiumaa Sadamad pakub võimalust kasutada saunamaja teenuseid, sh. dušikasutus, tunnisaua tellimine ning pesu pesemise ja kuivatamise võimalus. Kontakt www.hiiumaasadamad.ee

---

HIIUMAA MUUSEUMI KASSARI NÄITUSEMAJA

avatud 31. augustini iga päev kl. 10-18
Vaatamiseks näitused **ELU SAAREL: TULI, VESI, ÕHK, MAA** ja **KAPPIDE AVAHOIDLA**.
27. JUUNI ja 25. JUULI Kassari Kultuurineljapäevade raames ringtuur "Panso radadel",
tuuri veab **Helgi Põllo**.
7. AUGUST triibuseelikute keerutamine – tüki tegu päev.
Täpsem info www.hiiumaamuuseum.ee, kontakt tel. +372 523 2225

Küüditamisest lauluridades

Evi Sadul

Ühel päeval leidsin Robert Suurvärava klade või märgmiku viimaselt leheküljelt kas luuletuse või laulu sõnad. Need on kirjutatud pliiatsiga, tema abikaasa on aga need pastapliiatsiga üle kirjutanud. Hariliku pliiatsiga kirjutatu kipub ju tuhmuma. Kahjuks puudub kuupäev ja kladest on viimased lehed välja lõigatud, võimalik, et see laul oli veel pikem.

Pole teada viisi ega sõnade autorit, pole teada midagi ja küsida pole kelleltki.

Võib-olla mäletab veel mõni küüditatu seda laulu, võib-olla ... ehkki aeg on teinud oma töö ja nendest hirmstatust päevadest möödus tänavu 75 aastat. Aga vast on mõnel tollasel lapsel veel meeles.

Väikene Eesti kui ilus su pind,
Nüüd vaenlase alla pead painutand end.
Kõik varanduse, ilu, rikkuse, au
Viivad kommunistid sinna, kus vangide maa.

Surm jõua sa tulla ju kodusel pinnal,
Vii sinna kus puhkavad omaksed, vennad.
Ma sureksin siin, kus Eestimaa pind,
Kuid venele vangi ei anna ma end

Loomadel tallis on puhata ruum,
Meil eestlastel rongis on kitsam kui puur.
Seal surevad omaksed vennad ja õed
Ja vagunis põlvini silmavee jõed.

Surm jõua tulla ...

Ma elanud ausalt ja töötanud ka
Nii riigile, teistele kui endale ka.
Ei aimanud seda, et viimane tund
Ju püsside vahel meil algamas on.

Surm jõua tulla ...

Minul endal on lapsepõlvest meeles lugu, mida meie peres lauldi vähemalt jõulu ajal ja vanaaasta õhtul. Kahjuks on aeg viinud suurema osa sõnu, jäänud ainult algusesalmid. Lugege seda, ehk meenub kellelgi midagi. Arvan, et see laul oli 1941. aastal küüditatute mälestuseks loodud, sest 1949.a. küüditamist mäletan läbi udu, 1941. aastal aga polnud ma veel sündinud. Kirjutan selle laulu sõnu niipalju kui neid meeles, aga mäletan, et seda lauldi juba minu väga varases lapsepõlves.

Meie peret küüditati kaks korda, 1941.aastal tehti peaaegu kõik maatasa, 1949 aastal veel kõik ülejäänud: arreteeriti isa, tulid kolhoosid, meile jäi praktiliselt ainult neli seina.

Ja nüüd siis see laul, mida jõulu ajal lauldi, aga ka siis kui keegi külla tuli, sest ainsaks muusikaks oli tollal laul.

Nüüd möödunud jälle üks aasta
Ja alanud teine on uus,
Sest lubatagu tervisi saata
Meid sinna, kus sõbrad on koos.

Üks aasta on möödunud, kadund
Nii paljugi nädalaid, kuid
Kui veeres me kodumaal vagun
Mis tulvil täis kaeblevaid suid

Tulge tagasi Eestimaa pojad
Tulge tagasi Eestimaa õed.
Tulge koju, teil tühjad on majad
Teid on ootamas õued ja aed.

Mõni vanake kepi najal tuigub,
Oma samme ta surmale seab.
Pea kalmule vastu ta tuigub,
Armsad kaugele jätma ta peab.

Tulge tagasi Eestimaa lapsed,
Tulge tagasi, ootame teid.
Jätke võõramaa rajad ja metsad
jätke võõramaa rajad ja metsad.

Ärge lööge meil haavu nii palju,
Ärge vaevake omaste päid.
Läbi tuulte ja tormide valju
Toome kaasa veel päevi nii häid

23. aprill Kassari mõisa alleel

23. aprill Orjaku sadamas

Väljaandja Kassari Haridusselts.
Kokku kirjutanud Merike Niimann ja Roberta Laas. Kui ei ole märgitud teisiti,
on kasutatud fotosid erakogudest. Esilehe foto autor Heli Tuisk.
Tagalehe fotode autorid Merike Niimann ja Margit Kääramees.
Küljendanud ja trükinud Recado Meedia. Ilmub kaks korda aastas.
